

josipa lulić
maroje mrduljaš
leo vidmar

zbirke fotografija u zagrebu

▼ Obuhvatiti pregledom sve zbirke i arhive koji u Zagrebu čuvaju fotografije gotovo je nemoguće. Ipak, ovim pregledom nastojali smo potencijalnim korisnicima i budućim istraživačima raznovrsnih zbivanja dati neke opće podatke koji bi im mogli koristiti u radu. Bila dijelom stalnih muzejskih postava, dokumentacije povijesnih događaja i ličnosti koje su u njima sudjelovale ili nezavisno umjetničko djelo, fotografija je nezaobilazan dio svijesti o prostoru i vremenu kojima smo posvećeni. Intrigantna, dokumentarna, kao dio nečijeg albuma ili svima dostupna preko interneta, fotografija je zbog svoje žanrovske raznovrsnosti, medijske prilagodljivosti i trajnosti postala manje-više ravnopravan dio muzejskih i arhivskih zbirki iz raznih razdoblja.

FOTOGRAFIJA U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU¹

Još početkom prošlog stoljeća fotografiji se nije pridavalo veće značenje ni u dokumentarnom, a pogotovo ne u umjetničkom smislu. Fotografski materijal je, uz pisanu dokumentaciju, svrstavan samo pod nazivnik *razno*, tako da su se mnoge fotografije lako mogle previdjeti i zagubiti u obilnoj tiskanoj

gradi. I danas je moguće pronaći vrijedne primjerke koji su dugi niz godina jednostavno bili sakriveni u nerazlučivoj masi "raznog" popratnog materijala.

Arhivi su zakonom obvezni skrbiti o građi od trajnog značenja za kulturu, povijest i druge znanosti te su dužni voditi popise stvaratelja i posjednika javnog arhivskog i registrativnog gradiva. Hrvatski državni arhiv evidentira stvaraoce, kao i značajnije posjednike fotografija, a to znači pojedince, poduzeća, udruge ili javne ustanove koje bilo produciraju, bilo prikupljaju fotografije. Uz fotografije značajnije za povijest i kulturu Republike Hrvatske, Arhiv prikuplja i sve fotografije nastale u devetnaestom stoljeću, i to zbog njihove starosti i jedinstvenosti. One se u njega primaju na trajnu pohranu.

Najopsežniji fond fotografija pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu je Fond Agencije za fotodokumentaciju (AGEFOTO), koja je djelovala od 1939. do 1990., a sastoji se od 500.000 negativna i isto toliko kontakt kopija razvrstanih prema temi ili mjestu snimanja. Pristup gradivu omogućen je pomoću kataloških kartica. Druga po veličini je zbirka Službe državne sigurnosti i sastoji se od oko 50.000 fotografija raznih formata i tehnika. U nastanku je brzo pretraživa baza s 5.000 fotografija koje omogućavaju korisniku da u najkraćem roku dođe do željenog imena ili događaja. Prijenos materije u novu bazu podataka vrši se digitalnim fotoaparatom i plošnim skenerom, što znači da se danas pristup građi omogućava kataloškim karticama ili digitalnom bazom podataka.

Cijela fototeka broji 650.000 negativna i 60.000 fotografija bez negativna. Većina građe prispjela je u Državni arhiv 1993. godine, kada je preuzet fond Arhiva za fotodokumentaciju. U Arhivu je pohranjen i fond fotografskog i filmskog snimatelja Antuna Markića s oko 10.000 negativna u raznim formatima i tehnikama iz razdoblja 1948.-1984. Radi se uglavnom o snimcima osoba i događaja iz povijesti hrvatske kinematografije. Od važnijih zbirki fotografije spomenimo one Gjure Perettija, arhitekta Božidara Rašice, Milana Fizija, Aleksandra Kukeca, kazališne fotografije Mladena Grčevića i druge.

Iz sigurnosnih razloga negativni su odvojeni od fotografija. Uvjeti u kojima su pohranjene fotografije i negativni, iako nisu idealni, za područje Hrvatske su na zavidnoj razini. Arhivistički sredene i obrađene zbirke zaštićeno se kopiraju, a osim izravnog i posrednog kopiranja, središnji laboratorij HDA koristi se i digitalizacijom fotografija te popravkom nji-

hovah oštećenja u digitalnom obliku koje se nakon intervencije mogu vratiti u analogni oblik. Fotografije iz Hrvatskog državnog arhiva pretežno se koriste u znanstvene svrhe, za objavljivanje u tiskovinama, a samo u rijetkim prilikama i u komercijalne svrhe.

KUSTOS Zvonko Baričević

HRVATSKO DRUŠTVO LIKOVNIH UMJETNIKA

Dom HDLU ne posjeduje zbirku fotografija, no sve izložbe koje se održavaju u bilo kojem od njegova četiri izložbena prostora dokumentiraju se digitalnim fotoaparatom i pohranjuju na digitalni medij. HDLU ima svoju internetsku stranicu na koju se tijekom vremena u reduciranom izdanju namjerava prenijeti dio arhivirane građe i fotodokumentacije. Uvjeti čuvanja starijih fotografija, koje nisu u digitalnom formatu, nisu na zadovoljavajućoj razini, ali nakon završetka obnove zgrade planira se početak obnove prostora za pohranu prema suvremenim muzeološkim načelima. Velik dio starijih fotografija već je prebačen na digitalni medij za potrebe izdavanja kataloga Galerije PM u kojem su, između ostalog, i snimci prvog postava izložbe Julija Knifera.

Pristup arhivskoj građi vrlo je jednostavan i ovisi jedino o dogovoru s krajnje susretljivim djelatnicima prostora.

Prikupljanje arhivske građe HDLU vrši se usporedno s izložbama. Ekspoziti se fotografiraju tek nakon postavljanja u izložbeni prostor, a fotografiranje obavljaju sami djelatnici HDLU-a, dok važnije izložbe snimaju profesionalni fotografi.

KUSTOS Iva R. Janković

ZBIRKA FOTOGRAFIJE, FILMA I VIDEO MUZEJA SUVREMENE UMJETNOSTI

Zbirka Muzeja suvremene umjetnosti nastavlja djelatnosti Centra za fotografiju, film i televiziju (CEFFT) koji je započeo s radom početkom 70-ih godina, u vrijeme kad je uočena potreba osnivanja zbirke. Primarni zadatak zbirke bio je prikupljanje, pohranjivanje i izlaganje umjetničkih fotografija, filmskih i video zapisa, a u posljednje vrijeme u krug djelatnosti ulazi i obrada umjetničkih djela nastalih suvremenim oblicima mehaničke, elektronske i digitalne registracije i reprodukcije (foto, film, video, CD-ROM).

Nekadašnji CEFFT bavio se promocijom suvremenih autora s područja fotografije, filma i video umjetnosti. Njegov osnutak se vremenski podudara s razdobljem početka rasprave o fotografiji kao umjetnosti. Sakupljeni su žanrovski raznovrsni radovi (foto-realizam, naturalizam, idealizacija, glamour i erotika).

U zbirci su uglavnom radovi iz razdoblja nakon 1950-e, no mogu se naći i neka ranija djela, osobito ako su bila dio avangardne produkcije, odnosno ako je evidentno da se radi o tendencijama prema umjetničkim pomacima u fotografskom mediju. Spomenimo djela Ivane (Koke) Tomljenović-Meller iz 30-ih godina 20. stoljeća, tada studentice Bauhauša u Dessau.

Razdoblje 50-ih i 60-ih zastupaju reportažne fotografije Mladena Grčevića, zatim reportažne i umjetničke fotografije Milana Pavića, Ante i Zvonimira Brkana, kao i strukturalistički filmovi Tomislava Gotovca. Radi se o vrlo značajnom razdoblju, obilježenom snažnim istraživačkim tendencijama u vizualnoj umjetnosti.

Predstavnici 70-ih i 80-ih su, između ostalih, Ivan Ladislav Galetta, Željko Jerman, Braco Dimitrijević, Vlasta Delimar i Darko Fritz. Poseban senzibilitet 80-ih godina prenose radovi Josipa Klarice, prepuni specifične nadrealistične atmosfere. Skupinu fotografa

koji su svoj rad započeli novinskom fotografijom u studentskim novinama "Polet" čine Mio Vesović, Ivan Posavec i Boris Cvjetanović.

Zbirku dodatno obogaćuju i radovi inozemnih autora kao što su Andres Serrano, Izabella Gustowska, Annette Messager, Marina Abramović, John Baldessari i drugi.

Što se tiče arhivske foto-djelatnosti, prate se događaji u muzeju, izložbe i drugi važniji događaji. Sva arhivska građa je dostupna javnosti, a dio građe priprema se kako bi se prebacio na digitalni medij radi lakšeg pretraživanja. Posudba fotografija ili foto-dokumentacije moguća je jedino putem posudbenog ugovora. Dio digitalizirane građe zbirke i arhivske građe namjerava se staviti na internetsku stranicu muzeja.

Negativa Muzej suvremene umjetnosti gotovo da i nema, jer su u vlasništvu snimatelja/fotografa.

Trenutno je u tijeku otkup zbirke fotografija, odnosno negativa Toše Dabca, koju je grad dao na čuvanje Muzeju. Upravo bi taj jedinstveni fotografski opus mogao postati jezgrom budućeg muzeja fotografije, odnosno središnje ustanove koja bi se bavila isključivo problemima tog medija.

KUSTOS Marija Gattin

ZBIRKA FOTOGRAFIJA, FILMOVA I NEGATIVA HRVATSKOG POVIJESNOG MUZEJA

Zbirka sadrži 7925 zavedenih predmeta - fotografija, dijapozitiva, negativa i albuma, koji su shvaćeni i tretirani kao dokumenti vremena, odnosno ilustracije povijesnih događanja. Prateći promjene u dvadesetom stoljeću koje je Hrvatska prolazila, fotografija pronalazi svoje mjesto među arhivskom građom Hrvatskog povijesnog muzeja. Svaka od njih predstavlja mali vremeplov, uglavnom ratnih zbivanja, važnih povijesnih događaja i humanitarnih akcija. Kako je zbirka nastala u sklopu Muzeja revolucije naroda Hrvatske, tematski se dijeli na tri velika segmenta. Dio posvećen antifašističkoj borbi, zatim dio izdvojen i sustavnije proučavan tek od 1986., koji nazivaju *fondom neprijateljske građe* (čini ga velik broj službenih fotografija iz vremena Nezavisne Države Hrvatske) te fotografije i negativni snimljeni za vrijeme Domovinskog rata. Načelo kustosa je da fotografije kao "svjedoci povijesti" uvijek prate muzejske izložbe i kataloge.

Fotografije postaju dijelom zbirke uglavnom putem donacija i u suradnji s fotoreporterima. Radi se njihov presnimak, a original i negativ se spremaju pod istim kataloškim brojem.

1. T. Dabac, *Terasa*, oko 1959., bromsrebro, MUO
2. F. Soprano, *Detalj / Linije i lanci*, 1952., autorsko povećanje, c/b
3. F. Soprano, *Detalj broda / Prova* 1953., autorsko povećanje, c/b

2

Presnimci su organizirani tematski i kromološki u petnaest grupa i u podgrupama te su dostupni istraživačima. Dio fotografija iz Domovinskog rata nalazi se u albumima i nije posve tematski sortiran, što ih čini teže dostupnima za pregledavanje. Veći problem skladištenja čine negativni, posebno oni na iznimno zapaljivoj nitrocelulozi koja zahtijeva posebne svjetlosne i toplinske uvjete koje nije uvijek moguće u potpunosti postići.

Ova zbirka, jedna od najvećih u muzeju, posjeduje i oko dvjestotinjak albuma, dija-pozitive u boji iz doba Nezavisne Države Hrvatske te fotografije Elvire Kohn, jedne od rijetkih žena među fotografima prve polovice dvadesetog stoljeća.

KUSTOS Rhea Ivanuš

ZBIRKA FOTOGRAFIJA MUZEJA GRADA ZAGREBA

Zbirka fotografija i fotografskog pribora formirana je odmah po osnivanju Muzeja grada Zagreba 1907. godine, kada u ustanovu pristižu prvi stakleni stereoskopski dijagramski pozitivi i negativni, fotografije i razglednice. Godine 1953. u sklopu Muzeja utemeljena je vlastita fotografska služba (Vladimir

Guteša od 1953. do 1961. godine, Josip Vranić od 1961. do 2000. godine, Miljenko Gregl od 2000. godine nadalje) koja prikuplja i izrađuje fotografske dokumente o starom Zagrebu, ali i o današnjem njegovu životu i razvitku, kao i o zbivanjima u Muzeju i oko njega. Povijesna fototeka prerasta postupno u tekuću fototeku, a među fotografijama sve više dominira trenutačna, reporterska i umjetnička fotografija. Zbirku čine snimci ulica, trgova i parkova te u staroj gradskoj jezgri sustavno snimljenih kuća. Uz njih su sačuvani i avionski snimci grada, stari snimci iz balona s početka stoljeća, zatim značajna događanja te gotovo svi segmenti društvenog života grada - komunalni radovi, školstvo, kultura, važne ličnosti. Poseban dio zbirke su snimci grafita, intimna strast kustosa koji već dugi niz godina obilazi gradske ulice i dokumentira grafite koji nastaju, ali i nestaju preko noći. Tako fotografija ostaje jedini dokument načina izražavanja koji na poseban način mijenja sliku grada. Fotografije su razvrstane prema sljedećim tematskim cjelinama:

- ulice, trgovi, zgrade i interijeri, panorame, parkovi i groblja
- pogledi na Gornji i Donji grad iz vidikovca, balona i aviona

- Sljeme i okolica
- najstariji prikazi grada, tlocrti i nacrti
- nacrtni, projektne i regulacijske osnove, zemljopisne karte i katastarski snimci
- arhitektonski nacrti pojedinačnih profanih i sakralnih objekata
- izvedbeni nacrti arhitekata 20. stoljeća
- crkve i kapele, unutrašnja oprema: riznica Katedrale, Metropolitana, arhivalije
- komunalije, kanalizacija, vodovod, plin, elektrika, čistoća, vatrogasci, komunalna oprema i komunalni radovi, promet, pošta
- televizija, šport, školstvo, zdravstvo, kultura
- politički događaji, mitinzi, posjeti državnika, nesreće, nepogode, priredbe
- izložbe, gospodarske i umjetničke, Zagrebački zbor i Velesajam
- sajmišta i tržnice, obrti, robne kuće, izlozi
- gostionice, restorani, kavane, barovi, hoteli i banke
- industrijski i poljoprivredni objekti (tvornice, klaonice, ljevaonice, pivovare, mlinovi, tiskare)
- politički i razni drugi događaji, javni spomenici, život na ulici, sprovodi, poklade, procesije, proštenja, obljetnice, kongresi, štrajkovi, grafiti
- radnički pokret, NOB, X. zagrebački korpus, Domovinski rat

3

- ličnosti, pojedinačni i grupni portreti iz svih sfera društvenog, političkog i kulturnog života
- zagrebačka društva, većinom grupni portreti
- vojska, vojarnje
- zagrebački fotografi i atelijeri 19. i 20. stoljeća (izvorne fotografije), fotografski aparati i oprema, Zagrebačka škola crtanog filma, karikaturisti
- fotografi i atelijeri izvan Zagreba (izvorne fotografije stranih fotografa).

Fundus inventiranih fotografija (fotografskih posjetnica, dagerotipija, stereoskopskih snimaka), samostalnih ili uramljenih, kao i fotoalbuma, danas premašuje brojku od 25.000 komada. Broj negativna, od "leica" formata do veličine VIII, približava se broju od 25.000 komada. Broj dijazozitiva, crno-bijelih i u boji, od "leica" formata do veličina 8,5x8,5 i 9x12, iznosi oko 2.000 komada. Broj razglednica, crno-bijelih i u boji, domaćih i stranih nakladnika, iznosi oko 4.000 komada.

Dio građe je obrađen, presnimci se čuvaju kronološkim redom poslagani u ladice radi lakšeg snalaženja. Zbirka sadrži fotografije, dijazozitive, negative, albume i negative na staklu, koje je osobito teško čuvati. Naime, trebali bi biti pohranjeni u kristalnom papiru, no u Hrvatskoj ga je danas teško nabaviti.

Fotografije su nezaobilazan dio muzejskih izložbi i kataloga, kao popratni materijal dokumentacijskog karaktera ili samostalno, kao u knjizi *Stereoskopska fotografija na prijelomu XIX. u XX. stoljeće iz fundusa Muzeja grada Zagreba*. Isto tako nalaze se u brojnim knjigama o Zagrebu te se koriste prilikom zaštite spomenika kao dokumentacija starijeg stanja. U zbirku dolaze poklonima, otkupima, snimanjima za potrebe izložbi te sustavnim fotografiranjem.

Problem s kojim se zbirka stalno suočava su konzervatorsko-restauratorski radovi koji se ne mogu obaviti u Zagrebu, gdje ne postoji specijalizirana radionica.

kustos Slavko Šterk

ZBIRKA FOTOGRAFIJA I FOTOGRAFSKOG PRIBORA MUZEJA ZA UMJETNOST I OBRT

Zbirka fotografija kao samostalan odjel оформljena je 1939. dolaskom ravnatelja Vladimira Tkalčića, što je, u usporedbi s drugim

svjetskim muzejskim institucijama, čini jednom od prvih te vrste. Pokriva razdoblje od prvih dagerotipija prve polovice 19. stoljeća do suvremenih autora te ima umjetnički karakter. Brine o imenima fotografa i o umjetničkoj vrijednosti djela, tako da se kao prvi stalni fotografi izdvajaju Franjo Pommer, Julius Hühn, Ivan Standl, Tomaso Burati i Gjuro Varga, a sadrži i fotografije prvog poznatog fotoamatera u Hrvatskoj, grofa Janka Draškovića. Fotografije se prezentiraju putem izložbi i kataloga, bilo samostalno, bilo u okviru neke teme.

Postoji i dio zbirke koji prati povijesni razvoj fotografije, sadrži eksponate s prvih međunarodnih fotografskih izložbi u Zagrebu te dokumentarne snimke iz Prvog svjetskog rata.

Fotografije dolaze u posjed muzeja donacijama i otkupima. Sve se fotografije dokumentiraju i obrađuju, a originali pohranjuju. Fotografije se skeniraju te na taj način nastaje digitalna baza podataka koja je funkcionalna i dostupna istraživačima. Takav način dokumentacije posebno je zanimljiv jer omogućuje istraživačima jednostavan, brz i učinkovit pregled građe te pokazuje visoku razinu profesionalnosti institucije.

Fundus zbirke fotografija približava se brojci od 60.000 predmeta. Dio zbirke je, kao zasebna tematska cjelina, dokumentarna fotografija o Muzeju za umjetnost i obrt. Fototeka MUO sastavljena je od 40.000 predmeta - fotografija, negativa, dijazozitiva - o zbirka, izložbenim događanjima i ličnostima Muzeja - nastalih od 1925. do danas.

Već 1880. prilikom osnivanja Muzeja za umjetnost i obrt na inicijativu Izidora Kršnjavog fotografija je uključena u fundus kao dokumentaristički medij, a od početka se nalazi i u stalnom postavu. U razdoblju do službenog osnivanja zasebne zbirke 1939. fotografija čini svojevrsni "parelni fundus" s inventarnim oznakama koje su često istovjetne grafičkim radovima. Fotografija je u fundusu muzeja kontinuirano prisutna i evidentirana, no ne vodi se u klasičnim inventarnim knjigama, nego kao arhiv. Njen specifičan tretman se iz današnje perspektive može interpretirati kao građa koja je na razmeđu između dokumentarnog materijala i artefakata s autonomnom likovnom vrijednošću. Tu građu tek treba adekvatno valorizirati, jer do 1939. nije imala umjetnički status.

Muzej 1913. otkupljuje prvu dagerotipiju, što označava definitivan ulazak fotografi-

je u MUO i fotografija se od tada tretira kao ravnopravan medij. U fazi do Drugog svjetskog rata važna je povezanost MUO-a i Foto kluba Zagreb pa radovi njegovih članova čine jezgru zbirke u tom razdoblju nastalu velikom donacijom. Paralelno s tim odvija se i fotografski rad pri Školi za umjetnost i obrt. Dolaskom Vladimira Tkalčića 1939. na mjesto ravnatelja osuvremenjuje se odnos prema samom Muzeju i osnivaju se dvije odvojene zbirke fotografija: umjetnička i dokumentarna, dok kustosica Zdenka Munk započinje s inventarnom obradom. Činjenica da su umjetnička i dokumentarna fotografija dva paralelna fonda čini i posebnost muzeološke koncepcije zbirke. Nakon 1945. dolazi do velikog broja donacija obiteljskih zbirki, čime se fundus upotpunjuje. Sredinom šezdesetih na mjesto kustosa dolazi Radoslav Putar, čime se intenzivira rad na upotpunjavanju fundusa, a zatim se priređuje i prva velika fotografska retrospektiva *Stotinu godina fotografije u Hrvatskoj*, koja je pokrila razdoblje od 1839.-1940. Bio je to prvi sustavan pregled povijesti fotografije u Hrvatskoj, što je historiografski ključan trenutak. Izložbu je priredila Nada Grčević s Ivanom Bachom, Radoslavom Putarom i Zdenkom Munk. 1979. Putar postaje direktorom Muzeja i izrazito je orijentiran prema fotografiji, tako da počinje okupljati mladu generaciju autora: Ivana Posavca, Miu Vesovića, Feđu Klarića. Dolaskom Vladimira Malekovića na mjesto ravnatelja Muzeja 1983. naglašava se izlagačka djelatnost na području fotografije.

Fotografije se tijekom vremena prikupljaju različitim intenzitetom, kroz otkupe i donacije. Fundus uključuju donacije značajnih autora poput Mladena Grčevića (najveća donacija), Fernanda Soprana, Milana Pavića, Marije Braut, ali i one još uvijek manje poznatih, kao što je zbirka Bolta Ranilo-

vića. Fotografije su u katalogu fundusa razvrstane prema vrsti fotografije unutar kojih je katalogizacija provedena prema imenima autora (autorski katalozi). Problemi u otkupu izvire iz činjenice da gradski i državni fondovi fotografiju još uvijek ne tretiraju kao jednakovrijednu umjetničkim medijima slikarstva ili skulpture.

Uz zbirku fotografija, Muzej ima i zanimljivu zbirku fotografske opreme od samih početaka do 1940. godine uz recentne napore da se ona dopuni aparatima koji su vezani uz pojedine autore.

KUSTOSI

Marija Tonković
starija fotografija

Dubravka Osrečki Jakelić
*novija fotografija
i fotografska oprema*

¹ Informacije dostupne u: Zvonimir Baričević, *Informatica Museologica* 31 (3-4), 2000.

- Josipa Lulić, studentica povijesti umjetnosti.
- Maroje Mrduljaš, arhitekt i publicist.
- Leo Vidmar, student povijesti umjetnosti.